కు టుం బం

రాత్రి సుమారు తొమ్మిదిగంటల వేళ...చేతితో తలుపునెట్టేందుకు కూడా ఓపికలేక, ఎల్లాగో బుజంతో తొలిగించి, పాతబొంతల మూటలు చిందరవందరగా ఉన్న కుక్కిమంచంమీద కూలపడ్డది వసుంధర.

ఆమెరాకకోసం గడియ యుగంగా ఎదురుచూసిన తల్లి సీతమ్మ ఆమె ఇంత నీరసంగా, దిగులుగా రావడంతో హాతాశురా లయింది. ఆక్షణంలో ఆవిడలో రేగిన ఆగ్రహము ఇతరుల నెవ్వరినీ ఉద్దేశించికాదు; ఈరకపు దైనందిన- ఆశా-నిరాశలకు అతీతమయిన ప్రశాంతస్థితిని ఇంకా తానుపొందలేదేమా అని ఆ క్రోధం.

"వసు రాలేదే? తలుపు చప్పుడయినట్టుంది!" అనిపెరటి చీడీలోనుండి ప్రశ్న. అంతలోనే సీతమ్మగారు తనను తాను సర్దుకొని "బాగుందండీ, ఇంతవేగిరం ఎలా వస్తుంది? ఇవాళ వాళ్ళ స్కూల్లో ఏదో పెద్ద మీటింగుట - అందులో నువ్వు మాట్లాడితేనే కాని వల్లకాదన్నారట వాళ్ల ఇనస్పెక్టరుగారు" అంది.

"అవునవును, మరిచిపోయేను, అదే అమ్మాయి పొద్దున్న చెప్పింది"

భారతి — 1947 ఫిబ్రవరి సంచికలో లోగడ ప్రకటితము అయినది.

"మీ కన్నీ మరుపే! అది వచ్చేసరికి పదిగంటలు దాటుతుంది. మీరురొట్టెలుతిని పడుకోండి"

"ఎలాగతినడం? అదివస్తే మందు తెస్తుందేమోనని చూస్తున్నాను.

"అవతల మీటింగాయను; పెద్దపెద్దవాళ్ళతో మాట్లాడాలాయను, అటువంటప్పుడు ఎంత భక్తిశ్రద్ధలుంటేమాత్రం, జ్ఞాపకండుండొద్దూ? ఇంతకీ, అది తిరిగివచ్చే వేళకి ఏ దుకాణాలూ ఉండవు."

"నిజమేన్లే కాని, అయితే ఏమీ లేదంటావా? ఆ డబ్బీలో కొంచెం నీళ్లువేసి తే."

"అలా పూటపూటకీ నీళ్లు వేస్తే ఊరడానికి అదేం గనా, సముద్రమా? ఇందాకా పాలనారాయణ మొగుణ్ణడిగేను, నసిగినసిగి ఇచ్చేడు ఈ పిసరు."

"అయితే ఇంతసేపూ ఇచ్చేవుకావేం?"

"అప్పుడే ఇచ్చేస్తే ఈపాటికి మళ్లీ కావాలనరూ?"

"ఏదో, ఈపూటకి ప్రాణం నిలబెట్టేవు!"

నల్లమందు దొరికిందన్న ఉత్సాహంతో, అప్పారావు ుతులు మంచంమీద లేచి కూర్చున్నాడు. సీతమ్మగారు, చాలాచోట్ల పింగాణీ ఊడిపోయిన పళ్లెంలో, పొట్టు బాగా

తీయని గోధుమపిండితో చేసిన రెండురొట్టెలూ, ఒక పాత నిమ్మకాయ ముక్కా వేసి పట్టుకొనివచ్చింది.

రెండవరొట్టె చివరముక్క తింటూ, ఆయన సార్థకంగా "ఎందు కిన్నికొంచెం చేసేవురొట్టెలు?'' అన్నాడు. ఆవిడ "కొంచెంలేదు, లావుగానేచేసేను. అయితే, ఇందాకా, పాపం, అప్పలమ్మకూతురు పొద్దుననించీ ఏమీలేదని ఏడిస్తే రెండు రొట్టె లిచ్చేసేను. అయినా ఇంకా ఉన్నాయి. నాకాదివారం, వసు 'అక్కడ మీటింగులో టీపార్టీలో తినివస్తాను, నాకేమీ అక్కరలే'దంది, మీకాకావలిస్తే మరిరెండు రొట్టెలు తీసుకొని వస్తా''నంది.

అప్పారావుపంతులులో నిగ్రహమనేది చాలాతక్కువ. కాని, పాపం ఎల్లాగో అన్నాడు: "వద్దు, నాకూ కడుపు నిండి పోయింది; అయినా టీపార్టీలలో వాట్లో ఏమిటి తింటుంది! అమ్మాయికి ఎంతో మొగమాటం. అవిరెండూ దానికి ఉండనీ'' అంటూ నడుమువాల్చేడు.

ఆవిడ 'ఇందండీ' అంది ఆయనచేతికి చుట్టనందిస్తూ. ఆయన లేచి, అతి ఉత్సాహంగా చివర కొరికి, బల్లమీది బుడ్డి దీపానికి ముట్టించి పొగలో తన్మయుడయేడు.

* * * *

తల్లిదండ్రులమధ్య జరుగుతున్న సంభాషణ వసుంధర చెవులలో పడుతున్నదిగాని, ఆమెమనస్సుకిమాత్రం అందడం లేదు.

ఆరోజు ఉదయం ఎనిమిదిగంటలకు తాగిన కాఫీనీళ్లు వినా ఆమె పచ్చిమంచినీళ్లుకూడా పుచ్చుకోకపోయినా ఆమె కేమీ ఆకలయినట్లులేదు. అలా ఆబొంతలమూటలమీాద ఒరిగిఉండగానే ఆమెకు చిన్నకునుకు పట్టింది......

"అమ్మా, వసూ! లే అమ్మా, పొద్దుటా ఏమీా తిన లేదు. ఈరెండురొట్టెలూ తిని, ఇన్ని నీళ్లు తాగమ్మా" అని సీతమ్మగారు లేపింది వసుంధరని.

ఆ కొద్దినిమిషాల నిద్రతో ఆమె తన మనోవ్యథలను చాలావరకూ మరిచిపోగలిగింది. అదివరకల్లా స్ఫుటంగా తెలి యని ఆకలి అప్పుడు తెలిసింది. ఒకరొట్టె తినేదాకా తా నేమిటి తింటున్నదో కూడా తెలియనేలేదు. రెండవరొట్టెతినే వేళకు ఆమెకు స్ఫురణకివచ్చింది.

"అమ్మా నువ్వేమేనా తిన్నావా, లేదా" అని అతిఆతృ తగా అడిగింది వసుంధర.

"ఇవాళ నాకు ఆదివారంకదమ్మా" అంది రానినవ్వును బలవంతంగా తెచ్చుకుంటూ సీతమ్మగారు.

"బాగుందమ్మా, ఇవాళ ఆదివారం, నిన్న శనివారం రేపు సోమవారం! – నీకు ప్రతిరోజూ ఏదో ఒకవారమే; నువ్వు తినకపోతే నేనూతినను" అంది నిష్కర్షగా వసుంధర.

"లేదమ్మా, నాక్కావాలంటే తిననా? ఇంతకీ మునపటి లాగ అరగటంలేదు, ఏది తిన్నా ఎంతకొంచెంతిన్నా కడుపులో భారంగానే ఉంటున్నది–"

ఈమాటలను వసుంధర ఎక్కువగా నమ్మలేదు; కాని అప్పట్లో ఆమెలో వాదించేశక్తి ఏమీ లేకపోయింది. ఆమె మళ్లీ రొట్టెకొరుకుతూఉండగా తమ్ముడు రామం పలవరించేడు–కలతనిద్రలో: "అమ్మా, అక్కయ్య తెచ్చే మిఠాయంతా నాదేనుసుమా" అని.

తల్లీ కూంతుల్లిద్దరి కళ్లలోనూ ఆపుకోబడకుండా నీళ్లు గిఱ్ఱన తిరిగేయి. "అమ్మా, నేను మరి తినలేనమ్మా" అంది వసుంధర డగ్గుత్తికపడిన గొంతుతో. ఆమెపక్కలో కూర్చుని, నాతల్లివి కాదమ్మా, ఉదయంనుంచీ ఏమీ తినలేదు, అలా మారాంచేస్తే ఎలాగమ్మా" అంటూ ఆమెనోటికి రొట్టెముక్కను అందించింది సీతమ్మగారు. ఆక్షణంలో సర్వమూ సమృద్ధిగా ఉండికూడా ఎందుకో తనకే తెలియకుండా మారాం చేసే చంటిపిల్లవలె తనను తాను భావించుకోగలిగింది వసుంధర

తనను నిత్యమూ కలవరపరిచే అంతులేని వ్యథలనన్నిటినీ మరిచిపోయి.

*　　　　　　　　*

సుమారు రాత్రి ఒంటిగంటప్పుడు తమ్ముడు రామం ఏడుపుతో వసుంధరకి తెలివివచ్చింది సీతమ్మగారు తనజీవితం లోని ప్రముఖభాగమయిన అబద్ధాలతో మరిపించి ఊరుకో బెట్టాలని చూస్తున్నది. కాని, వాడు ఊరుకోవడంలేదు. పాపం వచ్చీరాని జ్ఞానం!

"ఆఁఆఁ! అక్కయ్య తెచ్చినమిఠాయి మీరంతా తినేసి ఉంటారు"—ఇదీ వాడి ఏడుపు.

"లేదమ్మా, అది నూనెమిఠాయిట; తింటే జబ్బుచేస్తుం దని అక్కయ్య తేలేదు."

"అయితేమరి, నువ్వు రొట్టెలూ అవీ నూనెతో చేస్తే అవిమాత్రం జబ్బుచెయ్యవేమిటి? నీవన్నీ అబద్ధాలే."

"లేదమ్మా, అక్కయ్యగాని తెస్తే, నిన్ను లేపకుండా నీకివ్వకుండా ఉంటుందా? అసలు, రేపు వాళ్లస్కూల్లో పెద్ద నాటకం వేస్తారట. అందులో నువ్వు కృష్ణుడివేషం వేస్తావా, రామం!"

"వేస్తానుగాని, ఉత్తి నాటకమేనా!"

"బాగుంది, ఉత్తినాటకమేనా, మధ్యాహ్నం పెద్దవిందు చేస్తారు. అందులో నీదేరాజ్యం; కావలసినన్ని జిలేబీలు, లడ్డూలు, బరిపీలు, కోవాబిళ్లలూను."

"నిజమేనా? అమ్మా!"

"నిజమేనమ్మా, మరి నిద్రపో, ఉదయమే లేద్దువుగాని, అక్కయ్య లేచేవేళకి."

"అలాగే గాని, నిద్రరావడం లేదమ్మా, మరొక్క రొట్టె లేదూ?"

అంతవరకూ ఎల్లానో అణచుకోబడిన దుఃఖం మరి ఆగింది కాదు వసుంధరకి. మెల్లిగా లేచి వీథిగుమ్మంలోకి వెళ్లి పోయింది- తన ఏడుపు వినబడకుండా ఉండేందుకు.

కాని సీతమ్మగారి కిదేమీ కొత్తగాదు. అనుక్షణమూ ఎన్నెన్నో అబద్ధాలాడి మరిపించడంలోనూ, సర్దుబాటు చెయ్యడంలోనూ ఆవిడ ఆరితేరిపోయింది.

"అబ్బే, ఇంతరాత్రప్పుడు ఎవళ్లయినా రొట్టెలు తింటారా? తెల్లవారి లేచేక నీకు కావలసినన్ని"—ఎప్పుడూ తనకు కావలసినన్ని రొట్టెలు అమ్మ ఇయ్యకపోయినా, ఆమెమాటలను నమ్మకుండా ఉండలేకపోయేడు రామం.

"మరి నిద్రరావడం లేదమ్మా" అన్నాడు రామం.

"అయితే కథ చెప్పదునా? ఏకథ చెప్పేది, శ్రీరాముల వారి కథా? పాండవులకథా? ప్రహ్లాదుడికథా? ధ్రువుడి కథా? ఏంకథ చెప్పేది?"

"ఏంకథా, చిన్నికృష్ణమ్మకథ చెప్పమ్మా."

"అలాగే. అయితే మరి కళ్లుమూసుకో."

చిన్నికృష్ణుడు ఎన్ని పెంకితనాలుచేసినా మంచివాడు గానే పరిగణించబడడమూ, చిన్నికృష్ణుడు చిన్నవాడైనా ఎన్నెన్నో అద్భుతశక్తులను కలిగి ఉండడమూ, అన్నిటికంటె ముఖ్యంగా చిన్నికృష్ణుడు తన కడుపునిండానే కాకుండా, నేస్తులందరి కడుపులూ నిండేటట్లుగా పాలూ వెన్నా మీగడా దొంగిలించి పంచిపెట్టి ఆనందించి-ఆనందింపజేయడమూ మొదలయినవన్నీ వినటంలోని తన్మయానందము ఆపిల్లవాడి ఆకలిని కొంతసేపు మరిపించగలిగింది .తనకు వాస్తవికజగత్తులోఎన్నడూ లభ్యంకాని పదార్థాలనుగూర్చిన భావనతోనే ఆపసి మనస్సు తృప్తిపడగలిగింది. కథ వింటూ వింటూ తానే చిన్నికృష్ణమ్మ యేమో అనికూడా అనుకోగలిగింది ఆ లేతమనసు.

రామం నిద్రపోయేవేళకి సీతమ్మగారి కళ్లుకూడా బరువెక్కేయి. ఆ నిద్రమత్తులో రామానికినిద్రపట్టిందని తెలియకుండానే, మరికొంతసేపు ఆమె ఏమేమిటో అస్పష్టంగా, అసంబద్ధంగా చెప్పుకు పోసాగింది.

"....... అప్పుడుట, ఆ గోపికలుట, ... చిన్నికృష్ణమ్మా, నీకు కావలసినన్ని రొట్టెలూ అప్పిఇస్తాము... నిన్నువిూఅమ్మ రోలుకి కట్టేస్తే...... .." అంటూ ఆమె నిద్రలో మునిగిపోయింది.

అప్పటికి వసుంధర మళ్లీ తేరుకుంది. ఇంట్లోకి వచ్చి ఆ చిరిగి జీర్ణమయిన బొంతమీాద, మూాడువంతులు శిథిల మయిన బట్టతో పడుకొనివున్న తల్లినీ, సగంసగం మండేఆకలి మంటను కథలతో, రేపటి కబుర్లతో, ఆధారంలేని ఆశలతో తీర్చుకునే చిట్టితమ్ముణ్ణి చూడలేక, బుడ్డిదీపాన్ని మరీచిన్నది చేసి పక్కమీాదనడుమువాల్చి గట్టిగా కళ్లుమూసుకొంది నిద్ర వస్తుందేమోనన్న ఆశతో. కాని అంత సులభమయినదా నిద్ర? అందులోనూ మనః ప్రభావానలం నాలుగువంకలా దహిస్తూవుండగా నిద్రాచ్ఛాయలనేవి తాటాకులకంటేకూడా తేలికగా దహ్యమానము లవుతాయి.

* * * *

అప్పారావుపంతులు తన చిన్నతనంలో ఎన్నడూ ఉద్యోగం చెయ్యవలసివస్తుందనుకోలేదు. కాని, తండ్రిపోయిన రెండేళ్ళలో ఆస్తి యావత్తూ హారతికర్పూరంకంటె విచిత్రంగా హరించిపోయింది. నౌఖరీ చెయ్యడం తప్పనిసరి అయింది.

అంతటిఅమాయకుడు తాలూకాబోర్డు హెడ్డుక్లార్కుగా పదిహేనేళ్లు పనిచేసేడంటే ఎవ్వరికైనా ఆశ్చర్యంకలగకపోదు.

ఆఫీసుబంట్రోతులు మొదలు పెద్దకలెక్టరుగారివరకూ అందరికీ తెలుసు అప్పారావు పంతులుకు అధమం లంచాలు పుచ్చుకోవడమయినా చేతకాదని. అయితే ఏమిటిలాభం? కేసంతా అతనికి విరుద్ధంగానే నడిచింది. అలవాటు చొప్పున అలా పనికిచేసుకుపోవడాన్నే అతడి మనస్సు నేర్చుకుందిగాని ఇటువంటి విపరీతసంఘటనను ఎదుర్కొనే శక్తి దానికి లేక పోయింది. విచారణలో ఒక్కవిషయంకూడ ససందర్భంగా చెప్పలేకపోయేడు. అయితే అధికారుల అనుగ్రహంవల్ల శిక్ష (జెయిలు) పడకుండా ఉద్యోగం పోవడంతో బడ్డెక్కగలిగేడు.

ఆఊళ్లో మరి ఉండలేకపోయేడు. ఎక్కడికయినా సరే, ఈఊరు తప్పిపోతే చాలుననుకున్నాడు. అప్పటికి వసుంధర చదువుమాని రెండేళ్ళయింది; రామం నాలుగేళ్లవాడు. ఒక నాటిరాత్రి చీకటిలో, సుమారు రెండుగంటల వేళప్పుడు భార్యాభర్తలూ, ఇద్దరుపిల్లలూ, ఎవ్వరూ గుర్తించలేని క్రొత్త పట్టణంలో రైలుదిగేరు.

ఆతరువాత కొన్నాళ్లు అప్పారావుపంతులు మళ్లీ ఏదైనా నౌఖరీకోసం నిష్ప్రయోజనంగా యత్నించేడు. చిట్ట చివరకు, ఒకవర్తకుడు, మూడునెలలు పద్దులురాయించుకొని,

"అన్నీ తప్పులే, ఇలాగయితే మేము మూడురోజులలో దివాలా ఎత్తిపోమా?" అని పాతికరూపాయలు చేతిలో పెట్టేడు. ఏమీ ఇవ్వనంతకాలం ఎంతెంతో ఇస్తాడన్న ఆశయినా ఉండేది. ఈ పాతికరూపాయలనూ చించి, అతడి మొగంమీద జల్లివేయాలనిపించింది. కాని, కోపం తెచ్చుకునే అధికారానికి కూడా కొంతస్థితి ఉండాలికదా! పాతికరూపాయలు తీర్చగల అవసరాలుకూడా ఎన్నెన్నో ఉండగా ఎంతకోపం వస్తేనేమి, లోలోపల అణిగిపోవలసిందే.

క్రమక్రమంగా ఆయనకు దగ్గులావయింది. అందు లోనూ చిరకాలంగా అభ్యాసమయిన నల్లమందు లేకపోయే సరికల్లా మరీ ఎక్కువయేది. ఏమయినా ఎంతబాధయినా పడ డానికి ఆయన అలవాటు పడిపోయేడుగాని, వీధిలోకి వెళ్లడ మంటేమాత్రం ఆయనకు ప్రాణగొడ్డంగా ఉండేది.

ఇంటిలో మిగిలిఉన్న కరస్రాసామానూ, ఇత్తడివస్తు వులూ మొట్టమొదట తాకట్టుపెట్టడమూ, తరవాత అమ్మి వేయడముతో కొంతకాలం గడిచింది. ఈలోపున తక్కిన కుటుంబంకూడా కొంతవరకు కొత్తపరిస్థితులకు అనుగుణంగా జీవించడానికి అలవాటు పడిపోయింది.

* * *

ఏదో ఒకనిశ్చయం చేసుకున్నట్టుగా వసుంధర ఒకనాడంది తల్లి సీతమ్మతో. "అమ్మా, నేనే కొడుకునయిఉంటే మిమ్మల్ని

పోషించనుటమ్మా? ఇవాళ దగ్గరనుండీ నువ్వు ఎవళ్ల ఇంటికీ వెళ్లొద్దు. ఎవళ్లూ మనకు ఇచ్చేదీలేదు, చచ్చేదీలేదు, కాని నానా ఇదీని."

"వాళ్లిస్తారనా, ఏదో అలా ఊసుపోక..."

ఈ ఊసుపోకపోవడానికి అర్థం 'ఇల్లుగడవక' అని.

"లేదమ్మా, ఈఫస్టునుండీ ఇక్కడ గర్ల్సుస్కూల్లో సంగీతం మేష్టరుగా పని దొరికింది. నెలకి పాతికరూపాయల జీతం ఇస్తారు."

కూతురు అంతసంతోషంగా చెప్పినవార్తతో తల్లి మనస్సు చివుక్కుమంది. పద్ధెనిమిదేళ్ల నిండువయస్సులో, పెళ్లి-చీరలు—నగలు—సంసారం, ఏముచ్చటలూ లేకుండా తన అపురూపపు కూతురుపాతిక రూపాయలకు నౌఖరీ చెయ్యడమా?

...అన్నాళ్లూ ఆవిడమనస్సులో, పరిస్థితుల దౌర్భాగ్యాన్ని ఎదుర్కొని, ఎక్కడెక్కడో ఆశాలేశము కొనసాగేది, ఏవిధంగానో ఆమెకు అద్భుతమయిన సంబంధము వస్తుందనీ, ఇంకా తనమనస్సులో సుఖజీవనము అంటే ఉన్న భావనకు అనురూపము లయిన సౌఖ్యాలన్నీ లభిస్తాయనీ ఆమె భావించగలిగేది. ఈ ఉద్యోగలబ్ధితో ఆమె ఆశ నిరాశఅయింది.

*　　　*　　　*

బడిలో పనిచేయ నిస్తున్నందుకు ప్రతిఫలంగా ప్రధానోపాధ్యాయురాలి కొడుక్కీ, కూతురుకీ రెండున్నరగంటలు ప్రయివేటు చెప్పాలిట. ఏమయితేనేం, అన్నిటికీ సంతోషంగానే సిద్ధపడింది వసుంధర.

మొదట్లో ఆమె తెచ్చే పాతికరూపాయలూ సరిపడినట్టే ఉండేది కుటుంబానికి.

కాని క్రమక్రమంగా, సంగ్రామ ప్రభంజనోద్ధతివల్ల ధరలు అల్లా ఉవ్వెత్తుగా పెరిగిపోవడంతో పయిగా ప్రయివేట్లు చెప్పి తెచ్చేడబ్బుకూడా చాలటంలేదు.

వస్తువుల ధరలకూ, వాటిని సంపాదించుకునే కష్టానికీ అంటే ఒక మితిలేదుగాని, మనుష్యులశక్తి పరిమితంకదా!

ఉదయం లేచిందిమొదలు రాత్రి పదిగంటల పర్యంతమూ కష్టపడికూడా వసుంధర కుటుంబపోషణకు తగినపాటి సంపాదించలేకపోతున్నది. ఈశ్రమతో, నిత్యమూఉండే ఆందోళనతో, ఆమె పద్ధెనిమిదేళ్లకే పాతికేళ్లు పైబడిన మనిషిలా తయారయింది.

సీతమ్మగారు ఇంటివద్దపడే తాపత్రయము ఏమీ తక్కువకాదు—ఆమెకూడా ముప్ఫయిఅయిదేళ్లకే తలనెరిసిపోయి, శరీరపటుత్వం తగ్గిపోయి, యాభైఏళ్లమనిషిలా అయిపోయింది. పూర్వంలాగ ఎవరియింటికయినావెళ్లి సాయం

చెయ్యలేకపోతున్నది; ఏమాత్రం ఎక్కువగా కదలినా అలిక, గుండెలో భారంగా ఉండటం!

ఇక ఇంట్లో చిన్నపిల్లవాడు రామం—ఏమీ తెలియదు, అన్నిటికీ మారాము చేసేవాడు. కేవలం అవన్నీ తనకు అందనివని చెప్పలేకపోయేది ఆతల్లిగుండె! ఏవేవో కారణాలు, సమాధానాలు కల్పించిచెప్పేది.

రామంకంటే పసిపిల్లవాడు అప్పారావుపంతులు. ఆయనకు చుట్టలూ, నల్లమందూ, కాఫీకూడా కావాలి విధిగా. అందులోనూ పనిపాటలు లేకపోవడంచేత అలవాట్లు మరీమరీ ఎక్కువయేయి. ఇన్నిటికీ డబ్బు ఎల్లావస్తుంది అన్న విచక్షణ జ్ఞానం ముసలి అప్పారావు పంతులులో నశించిపోయింది. ఎల్లాగో అదే (భార్య) తనకు కావలసినవన్నీ సమకూర్చుతుందనీ, అమ్మాయిఏదో పెద్దఉద్యోగం చేసి కొల్లలు కొల్లలుగా ఆర్జించుతున్నదనీ ఆయనవిశ్వాసం.

వృద్ధాప్యం వచ్చేసరికి బాహిరదృష్టి ఎల్లా అస్ఫుటంగా అయిపోతుందో అల్లాగే ఆంతరదృష్టికూడా మందీభూతమవుతుంది కాబోలు. అప్పారావుపంతులు అప్పుడే కొత్తగా ప్రపంచంలోకి వచ్చిన వ్యక్తిలా ప్రశ్నించేవాడు లోకపు భోగట్టాలన్నీని. వసుంధరకూడా విసుగుకోకుండా, లేని ఉత్సాహం తెచ్చుకొని సమాధానా లిచ్చేది. సీతమ్మగారే "దానికి బడికి

వేళ అయిపోతున్నది. అలా కబుర్లు చెప్పుకుంటూగార్చుంటే తండ్రీకూతుళ్లకి ప్రపంచమే తెలీదు" అని అవధిలేనివారి సంభాషణకు ఒకహద్దు ఏర్పరిచేది.

*　　　*　　　*

ధరలు ఎక్కువకావడంవల్ల ఎంతబాధో, కంట్రోలువల్ల కూడా అంతబాధగానేఉండేదిఎలాగోసీతమ్మగారుఇరుగుపొరుగు వాళ్ల పిల్లలను తియ్యనిమాటలతో మంచిచేసుకుని, బియ్యమూ గోధుమలూ అవీ తెప్పించేది. ఆవిడ మంచితనానికీ, తియ్యని మాటలకీ సాయంచెయ్యాలనే వుండేది పిల్లలకు. కాని వాళ్ల పెద్దవాళ్లకిమాత్రం చాలా పరువుతక్కువగా తోచి ఆగ్రహం వచ్చేది. ఒక్కొక్కనాడు ఆవిడే స్వయంగా వెళ్లవలసివచ్చేది బియ్యానికీ, పంచదారకీని.

ఉద్యోగంలో ప్రవేశించినతరువాత మరిరెండు చీరలు మాత్రమే కొనుక్కుందివసుంధర; అంతే. ఆతరవాత రెండేళ్ల లోనూ మరి అట్టే సావకాశం లేకపోయింది.

*　　　*　　　*

తగిలినకాలికే (దెబ్బ)తగులుతుందన్న సామెతలో ఎంతో నిజం వుంది. అర్థమం, దెబ్బతగిలనకాలికే తగిలినప్పుడేబాగా తెలిసివస్తుంది.

తను అందరిలాగే స్కూల్లో పనిచేసి పొందే పాతిక రూపాయలకు ప్రతిఫలంగా, ప్రధానోపాధ్యాయురాలి ఇంట్లో రెండున్నరగంటలు ప్రయివేటు చెప్పవలసి రావడం అప్పట్లో ఎంతోకష్టమనిపించినా తరవాత అదే మేలనిపించింది వసుంధరకి. ఏమంటే తరవాత వచ్చిన ప్రధానోపాధ్యాయురాలు వచ్చీరావడంతోనే క్వాలిఫికేషను లేదంది. ఇంకా ఎన్నెన్నో అభ్యంతరాలను చూపి ఉద్యోగంనుండి తొలగించింది. కేవలం వుద్యోగం లేకపోయినంతమాత్రంలో అంత చిక్కు లేకపోవును. ఏమంటే, అప్పటికి, ఆమెకు తీరికవుంటే ఆమెదగ్గర చదువుకోవాలనేవాళ్లు, సంగీతం నేర్చుకోవాలనేవాళ్లు, చాలామంది తయారయ్యేరు. కాని, తనను వుద్యోగంనుండి తొలగించటంతో తృప్తి కలగలేదు. నూత్న ప్రధానోపాధ్యాయురాలికి ఊరల్లా బోలెడుప్రచారం—"గొంతు బాగానేవుంటుంది, గాని, శాస్త్రజ్ఞానము యేమీ లే"దని. ఈదెబ్బకు తాళుకోవడం వసుంధరశక్తికి మించిపోయింది—అందులో, తనశక్తిమీద ఇదివరకల్లావుండే ఆనమ్మకమంతా అంతరించగా, యేవేవో సానుభూతికబుర్లు చెప్పేవాళ్లంటే ఆమెకు మరీ కష్టంగావుండేది. ఇంతలా తనను పొడవడానికి యేమిటోకదా తాను చేసిన నేరం? పోనీ, తనవెనుక భృత్యప్రాయుడుగా తిరిగే రామ్మూర్తికి ఉద్యోగం ఇప్పించుగాక, ఈదరిద్రప్రచారం అంతా

దేనికో? ఆవిషయంలో అంతకంటే మరిఆలోచించ లేకపోయేది వసుంధర.

ఆమెకు ఇంకొక విచారం. ఒక్కఅమ్మకే తెలుసును—నాన్నకింకా తానేమో పెద్దఉద్యోగం చేస్తున్నాదనే. ఆమెకు అబద్ధాలంటే అదొకవిధమైన అసహ్యం. కాని, తమ్ముణ్ణీ, నాన్ననూ తాత్కాలికంగా తృప్తిపరచటానికి అమ్మ ఆడే అబద్ధాలకి ఆమె క్రమంగా అలవాటు పడిపోయింది. అవును మరి, నిజంచెప్పి తృప్తిపరచలేకపోవడమే కాకుండా, అబద్ధాల వల్లకలిగే ఆభ్రాంతినికూడా ఎందుకు పాడుచెయ్యాలీ?

ఈ కొత్తపరిచారంవలన ట్యూషన్లు చాలాభాగం కొత్తసంగీతంమాష్టరుగారికి సంక్రమించేయి. అయితే ఎవరో కొందరు, తమపిల్లలకు మగవాళ్లచేత సంగీతం చెప్పించటం ఇష్టంలేనివాళ్లు ఆమెచేతే చెప్పించేవారు. అయితే ఆమునపటి మోజు లేదు. పైగా డబ్బిచ్చేవేళకు బేరంచెయ్యడమూ, బాకీలు పెట్టడమూకూడా అలవాటయింది.

* * *

ఆవేళ ఉదయం ఆమె ఎంతయినా ఆశతో బయలు దేరింది. కాని, ఎండవేడి ఎక్కువవుతున్నకొద్దీ ఆమెఆశ పలచ బారిపోసాగింది.

హైస్కూలు హెడ్మాస్టరుగారింట్లో తప్పక ఇస్తారను కొంది మూడు నెలలజీతం. మొదట్లో కొన్నిరోజులు ఇవాళ, రేపూ అనడం, ఆతరవాత క్రమంగా మళ్లీనెల జీతంతో కలిపి ఇస్తామనడం-ఇల్లాగ మూడు నెలలయింది. తమజీతా లిలాగే పుచ్చుకుంటున్నారా?

ప్లీడరుగారి భార్య జానకమ్మ ఎంతో మంచిది. కాని ఆవిడచేతిలో దమ్మిడీయేనా ఉండదు. ఆమె ఎంతో అభిమానంగా పెట్టిన ఆ రెండు ఇడ్డెనలూ, కప్పుడుకాఫీయే ఉదయంనుండి ఆమెకు ఆధారం.

ప్రతిచోటా డబ్బుదొరుకుతుందేమో నన్న ఆశతో మామూలుకంటే అరగంట ఎక్కువగాకూడా కూర్చుంది. అధమం ఒక్క అయిదురూపాయలు దొరికినా ఆమె కొంత ఉల్లాసపడ గలిగిఉండును. పన్నెండుగంట లవుతూండగా ఆమె ఇంటి మొగం పట్టింది.

సందుదగ్గరకి వచ్చేవేళకు ఆమెలో చిన్న బుద్ధిపుట్టింది. వట్టి చేతులతో ఇంటికి వెళ్లి ఏమి ప్రయోజనం? సాయంత్రం వెళ్లే బదులు ఇప్పుడే మేజస్ట్రేటుగారింటికి వెళితే?— ఏమో అదృష్టం, ఎవరు చెప్పగలరు?

ఆమె మనస్సులో ఎంతయినా ఓపికఉందిగాని, అందుకు తగిన శక్తి శరీరంలో ఉండవద్దూ? డబ్బునూ, ఇంటినీ గూర్చిన

తన్మయధ్యానంలో ఆమెకు తెలియడం లేదుగాని, నీరసంవల్ల అడుగుతీసి అడుగువెయ్యడానికి కూడా అసాధ్యంగా ఉంది శరీరానికి.

ఊరుచివరనున్న మేజస్ట్రేటుగారింటికి వెళ్ళడానికి రెండు దారు లున్నాయి. ఒకటి దగ్గరది. రెండవది చుట్టుదారీని. కాని ఆమె తరుచుగా చుట్టుదారినే వెళ్ళవలసివచ్చేది. అందుకు రెండు కారణాలు. మొదటిది ఆవీథి అట్టే గౌరవప్రదమయినది కాదు. అంటే మర్యాదస్థులు వెళ్ళడానికి మొగమాట పడేది. ఇక రెండవ అభ్యంతర మేమిటంటే, ఆవీథిలో తన చదువుకొనేరోజుల్లోని నేస్తురాలు నాగమణి ఉంది. ఆమె ఇప్పుడు వృత్తిలో ఉంటున్నదట. దారంట వెళ్తూ ఉండగా ఆమెగాని పిలిచిందంటే తానే వెళ్ళకుండాఉండలేదు. ...చిన్నప్పటి స్నేహమంటే బాధలేకపోయిందిగాని, యీ వయసులో ఆమెలాటి మనిషితో స్నేహం ఉందంటే తనను ప్రతివాళ్లూ ఒక పురుగుకంటేకూడా హీనంగా చూస్తారే!... సముద్రంలో ఈతవచ్చీకూడా, ఎక్కువసేపు శక్తికిమించి ఈదటంవల్ల శక్తిఉడిగి దుర్బలంగా బారలువేసినట్లు ఎలాగో నడిచి చేరుకుంది గమ్యస్థానాన్ని.

సరస్వతి ఎంతో ఆప్యాయంగా పలకరించింది...... "ఇంత ఎండలో వచ్చారేమండీ!" అని.

ఆ అమ్మాయిలో ఎంతయినా ఆత్మీయత ఉంది. మొగం కడుక్కుందికి సబ్బూ, తువ్వాలూ అన్నీ అందించి, చిక్కని మజ్జిగ తెచ్చి పుచ్చుకోమంది.

సరస్వతికి బాగా తెలుసు, ఉపాధ్యాయురాలు పాఠం చెప్పే స్థితిలో లేదనీ, ఆఉద్దేశంతో రాలేదనీని.

వాళ్ల నాన్నగారు ఊళ్లోలేరు. ఉన్నా, డబ్బియ్యావత్తూ సవతితల్లి శ్యామలాంబచేతిలోనేఉంటుంది. అక్కడనుంచి డబ్బు ఊడిపడడం ఏమీ సామాన్యమయిన పనికాదు...

ఊరుకోలేక, వసుంధరే "హార్మోనియమ్ తెస్తావా?" అంది.

సరస్వతి వయస్సులో చిన్నదేకాని ఊహాకలది.

"వద్దండీ, ఇవాళ ఏమీ చెప్పుకోవాలనిలేదు" అని వంటింట్లోకి వెళ్లి వంటలక్క నరసమ్మగారి నడిగింది...ఇంట్లో సరస్వతీ, నరసమ్మగారు ఒకపార్టీ, తక్కిన పనిమనుష్యులూ, శ్యామలాంబా ఒకపార్టీ...ఏమయినా, అందరూ నరసమ్మగారి నోటికీ, ఆమెయెడల మేజస్ట్రేటుగారికుండే అభిమాన గౌరవాలకీ జడిసి ఊరుకొనేవారు.

సరస్వతి తిరిగివచ్చి, "అమ్మగారూ, రండి, నరసమ్మగారు పిలుస్తున్నా"రంది. ఎందుకు, ఏమిటి అని అడగకుండా దుర్బలంగా అనుసరించింది వసుంధర...విస్తరినిండుగా ఉన్న

పదార్థాలను చూసి విస్తుపోయింది ఆమె. ఎక్కువ పదార్థాలను ఎట్ట ఎదురుగా చూడడంతోనే ఆమెఆకలి సగం తీరిపోయింది. నాలుగు మెతుకులు ఎల్లాగో నోట్లో పెట్టుకొనేసరికల్లా ఆమె మరి తినలేకపోయింది. ఎలాగో బలవంతంమీద పెరుగూ అన్నం తినిలేచింది. చెయ్యి కడుక్కుంటూ ఉండగా, తొలి నాటి రాత్రి "అమ్మా, మరొక్క రొట్టెలేదూ" అని అడిగిన చిట్టితమ్ముడు ఆమెకళ్లలో మెరిసినట్లయింది. వెంటనే కళ్లల్లో నీళ్లుకమ్మాయి. సరస్వతి అందించిన తువ్వాలుతో చేతులూ మొగం తుడుచుకోవడంలో కళ్లనీళ్లు తుడుచుకొని, అతిప్రయత్నం మీద మళ్లీరాకుండా నిరోధించుకొంది.

తాను డబ్బులేకుండా ఇంటికి పోవడానికి ఎంత ఆవేదన పడుతున్నదో, తనకు డబ్బు సరిగా ఇవ్వలేకపోతున్నందుకు సరస్వతికీ అంత బాధగా ఉందని ఆమెకు తెలుసు. అదే ఆమె తృప్తి.

ఆ చిట్టిశిష్యురాలి సానుభూతి అంతటితో ఆగిపోలేదు. మళ్లీ సరసమ్మగారి దగ్గరికి వెళ్లింది. ఆవిడ సంతోషంగానే పెట్టె తీసి లెక్కపెట్టి ఇచ్చింది. సరస్వతి తన సిల్కు చేతి రుమాలులో మూటకట్టి 'మాష్టరుగారి' చేతిలోవుంచింది. 'ఏమి

టది' అనడానికిగాని, 'వస్తు' అనడానికిగాని వుపాధ్యాయురాలికి ఓపిక లేకపోయింది.

శిష్యురాలు హృదయపూర్వకంగా చేతిలో ఉంచిన డబ్బుమూటను పట్టుకొని, ఆమె ఇంటిమొగం పట్టింది. యీ రెండేళ్ళలోనూ ఆమె ఎన్నడూ అంత తొందరగా నడిచి ఎరుగదు.

"వసూ! వసూ!" అన్న పిలుపు ఆమెను నిలవేసింది. ఆపిలుస్తున్న వ్యక్తినిగూర్చి ఆమెమనస్సు ఆలోచించేలోపునే-

"నువ్వేనా? అవునా కాదా అని పేరుపెట్టి పిలిచేను. అవుతే వెనక్కి తిరుగుతావనీ, లేకపోతే లేదనీ" అంటూ నాగమణి ఆమె చెయ్యి పట్టుకుంది.

"అప్పటికీ ఇప్పటికీ ఒక్కలాగున్నావే" అంది వసుంధర, రాని నవ్వును తెచ్చుకుంటూ.

ఎన్ని కారణాలు చెప్పినా వెంటనే వెళ్లిపోనివ్వలేదు మణి.

ఒక రెండుగంటలసేపు బాధలకూ, బాధ్యతలకూ అతీతమయిన, ఆ చదువుకొనే రోజులలోని అమాయికబాల్యానందస్మరణలో వాళ్లిద్దరూ తన్మయులమేరు.

చివరికి "రేపు మళ్లీ వస్తానని ఒట్టుపెట్టుకుంటేనే నిన్నువాళ విడిచి పెడతా"నంది నాగమణి.

"అయితే, నన్ను నమ్మవుటే" అంది వసుంధర.

*　　　*　　　*

ఆవేళ ఆమె తమ్ముడికి పొరుగువాళ్ల సుందరంచేత మిఠాయి తెప్పించింది. అమ్మతో "తక్కినఖర్చులు ఎలా ఉంటేనేం, ముందు బియ్యమూ, నాన్నకు నల్లమందూ వచ్చేలా చూసిపెట్టమ్మా" అంది.

ఆరాత్రిల్లా ఆమెకి నిద్రపట్టలేదు. తమ్ముడు హాయిగా నిద్రపోయేడు. అమ్మకూడా ఇవాళ నిశ్చింతగా పడుకున్నట్టుంది.

తాత్కాలికంగా చేతిలో డబ్బు వున్న మాహాత్మ్యం.
మళ్లీ రెండురోజుల్లో మామూలే,
తిరిగి చేతిలోకి వచ్చేదాకా నమ్మకం లేదు,
స్థిరంగా డబ్బువచ్చే సాధనమో!

పాపం, సరస్వతి ఎంత మంచిపిల్ల! నరసమ్మగారే తన కంటే నయం. అయితే ఆవిడవెనుక ఆధారపడిన మనుష్యులెవరూ లేరు—తానూ ఒంటరిదయితే అంతకష్టం ఉండక పోవును. కుటుంబం—ఏమిటి సాధనాంతరం?

మర్నాడుదయం ఆమె బాగా ప్రొద్దెక్కి లేచింది. రాత్రింతా నిద్రలేకపోవడంవల్ల కళ్లలోకి అదోకవిధమయిన ఎరుపుదనం వచ్చింది...అది తలనొప్పి అనుకోడానికి వీలు

లేకుండా తల ఏమేమో బాధపెడుతూంది. అయినా అన్ని టినీ అణచివుంచే ఏదో ఉత్సాహకిరణము —

అమ్మ చేసిన రొట్టెలు తమ్ముడూ, తానూ, నాన్నా కలిసి తింటున్న సందర్భంలో ఆమె ఏదో చెప్పలేని హాయిని పొందింది. రోజూ ఏదో గొణుగుతూవుండే నాన్న ఆవేళ ఎంతో ఆనందంగా ఉన్నారు.

రోజూ మరి రొట్టెలు లేవని మారాంచేసే రామాన్ని ఆవేళ తినమని ఎంతో బలవంతం చేయవలసి వచ్చింది.

ఆవేళఉదయం ఆమె ఎవ్వరిఇంటికీ వెళ్లలేదు. మధ్యాహ్నంభోజనం అయినతరువాత, ఎనిమిదేళ్లక్రిందటి ఏనాం సిల్కు-చీర తీసి, చిరుగులు కనబడకుండా కట్టుకొని, తనలో తానే నవ్వుకొని బయలుదేరింది. మళ్లీ ఏదో ఉద్యోగ ప్రయత్నంమీాద వెళ్తున్నదికాబోలనుకుంది సీతమ్మగారు.

నాగమణి ఎదురుచూస్తూనేవుంది.

"నాకు తెలుసు, నువ్వువస్తానంటే తప్పక వస్తావని" అంది.

"రాకపోవడం నాతరమా" అందివసుంధర.

సఖులిద్దరూ మళ్లీ సంభాషణకి ఉపక్రమించేరు. ఆవేళ సంభాషణ అంతా వ్యాపారపరంగానే నడిచింది.

మూడుగంటలవేళప్పుడు తనచెల్లెలు రత్నం తెచ్చిన కాఫీ అందుకొంటూ, మణి "నువ్వేమంటే అదనుగాని, ఏవృత్తీ అంత తేలికయినది కాదు. దేని కష్టనష్టాలు దానిలో ఉన్నాయి."

"నిజమే, నేను కాదనలేదుగాని, అసలు వృత్తి అని ఒకటి తిన్నగా ఉంటే కష్టంసుఖంమాట తరవాత; ఇప్పుడు నాపని చూడూ, ఉదయంనుండి రాత్రి ఎనిమిదిగంటలదాకా గొంతు చించుకొని అరుస్తాను. లెక్కకేమో ఎనభైరూపాయలు రావాలి. కాని, ఒక్కొక్కనెలలో నలభై ముప్పైకూడా దొరకడం దుర్ఘటంగా ఉంటుంది."

"ముప్పై, నలభయ్యేనా! నేను ఎంత క్లుప్తంగాచేసినా నెలకి ఖర్చు రెండువందలవుతున్నది. మేమూ ఉన్నవాళ్లం ముగ్గురమే! నా ఉద్దేశం, ఏదోరకంగా కాస్త సంపాదించుకొని, అంటే ఒక అయిదారేళ్లు కష్టపడి ఆర్జించి తరువాత ఏ పల్లెటూరుకో పోయి నిశ్చింతగా బ్రతకాలని..."

"మంచికోరికే."

"కోరికలు మంచివైతే ఏమిలాభం? 'సాయీంబు సంపాదన బూబమ్మపోగులకేసరి' అన్నట్టు నేను తెచ్చేదికాస్తా ఇంటిఖర్చులకే అయిపోతున్నది. నీలాగే ముప్పైనలభైతో గడపగలిగితే—"

"నీకునవ్వుతాలుగా ఉన్నట్టుంది. గడుపుకోవడం అంటేనేను నీలాగసిల్కుచీరలూ, పట్టుపరుపులూఉండాలనడంలేదుకదూ!"

"వెధవచీరలూ, వెధవపరుపులూను! నాకోసమూఏమిటి? అంతా ఎవళ్లకోసమో! ...... మీనాన్నగారి నల్లమందం టావా? ఈ ముసలాళ్లందరిలోనూ ఉన్నపాడుగుణమే ఇది. మా అమ్మకీ మూడురోజులకి తులంన్నర నల్లమందు కావాలి దాని మిఠాయికీ, తాంబూలానికీ నెలకి అరవైరూపాయల పైనతగలేస్తుంది."

కాఫీ ఏమీ తాగాలనిపించలేదు వసుంధరకి. బలవం తంగా తాగబోయింది. సగంలో వాంతి వచ్చింది. మణి ఆమెను అనుకోనిచూసి, "అబ్బ!యేమి టీ ఒళ్లు! ఇలా కాగిపోతున్నది" అంది...వాంతి అయినతరువాత మొగం కడుక్కుందుకు నీళ్లిచ్చి, మొగం తుడిచి, మెల్లిగా నడిపించుకొనివచ్చి మంచం మీద పడుకోబెట్టింది.

ఒకపావుగంట సర్దుకున్నాక వసుంధర కొంచెం సర్దు కొని, "నేను పోతానమ్మా మణీ" అంది. నాగమణి వెంటనే ఏమీ అనలేదు.

ఆమె మంచంమీంచి లేవబోతూవుండగా, "నీవంట్లో ఇలాఉండగా, నిన్ను పంపాలని నాకు లేదుగాని మరి నువ్వు వెళ్లకతప్పదంటే నేనేమీ అనలేను" అంది మణి.

"మరేం భయం లేదు. నేను మెల్లిగా వెళ్ళిపోగలను." అంది వసుంధర.

ఆమెమాట వినిపించుకోలేదు మణి. జట్కా తెప్పించి తన మెత్తని శాలువ ఒంటిచుట్టూ కప్పి, మెల్లగా జట్కాలోకి ఎక్కించి, తాను కూడా వస్తానంది. కాని, వసుంధర ఒప్పుకోలేదు. పోనీ, మా చెల్లెలు రత్నమేనా నీకూడా రానీ'' అంది మణి. "ఎందుకులే, జట్కాలోకూర్చుని వెళ్ళిపోవడానికి ఏమిటి కష్టం?" అంది వసుంధర.

ఎలా తాను జట్కా దిగిందో, ఎలావెళ్ళి మంచంమీద కూలబడ్డదో ఆమె కేమీ తెలీదు.

తరువాత రెండురోజులవరకూ ఆమెకి ఒంటిమీది స్మృతేలేదు.

సీతమ్మగారికి ఒకమాదిరి వెఱ్ఱెత్తినట్లయిపోయింది.

రామం దిస్సబోయి ఏమీ అడగడం మానివేసేడు.

అప్పారావుపంతులు అలా నిర్జీవప్రతిమలా మంచం ప్రక్కను కూర్చున్నాడు.

వసుధంర వెళ్ళినదగ్గరనుండీ నాగమణికి ఒక్కటే ఆందోళన — ఆమెకి యెల్లావుందోఅని. ఇంతఊళ్ళో యెలావెతకటం? జట్కావాణ్ణయినా తాను సరిగా చూడలేదు. రెండురోజుల

మాటల్లోనూ వీధిపేరయినా కనుక్కోలేదు. యెంత తెలివి తక్కువ! పాపం, ఇంట్లో స్థితిఎలావుందో!

*　　*　　*

ఎంతగాతూలిపోయినా, సీతమ్మగారు మనస్సును కూడ దీసుకొని కర్తవ్యాన్ని నెరవేర్చింది.

ఆమె చెప్పీచెప్పడంలో డాక్టరు దివాకరం వచ్చిచూసేడు. "టైఫాయిడ్. కాని, మరేమీ భయంలేదమ్మా. తడిగుడ్డ మొగంమీద తరుచుగా వేస్తూవుండండి. నేను మందులూ అవీ పంపిస్తాను. మళ్లీ రాత్రి ఎనిమిది గంటలప్పుడు వస్తాను" అని వెళ్లిపోయేడు.

డాక్టరు దివాకరానికి కీర్తి, అపకీర్తి రెండూఉన్నాయి. మంచి సాధకుడూ, తెలివయినవాడూ, ఎంత ఇచ్చినా అభిమానంగా పుచ్చుకుంటాడుఅని కీర్తి; రౌడీల్లో రౌడీఅనీ, తాగుతాడనీ, సానివీధి అంతా అతడేగుత్తగొన్నాడనీ అపకీర్తి! కాని, దివాకరంస్వభావ మేమిటంటే, ఆకీర్తిని ఎంతగా కాంక్షించగలుగుతున్నాడో ఆఅపకీర్తిని అంతకంటే ఎక్కువగా ప్రేమించగలగటం.

వసుంధరకి అప్పుడప్పుడు తెలివివచ్చేది; కాని, ఆ ఆడుతున్న మాటలకి ఆమెకి అర్థం తెలిసినట్టు లేదు.

డాక్టరు దివాకరానికి ఇంట్లో ముసలితల్లితప్ప మరెవళ్లూ లేరు. ఆవిడకి సీతమ్మగారంటే ఎంతో అభిమానం.

రోజూ కొడుకు ఇంటికి రాగానే ఆవిడ అడిగేది—"బాబూ' వాళ్లపిల్ల కెలాగుందిరా" అని. దివాకరంశ్రద్ధకు తల్లి అభిమానం తోడుపడింది.

మందుఖర్చులూ, పథ్యపానాలనుగూర్చిన ఖర్చులూ తానే స్వయంగా భరించేవాడు దివాకరం. ఇంటికి కావలసిన వాటిలోకూడా ఒక కంటచూడమని తల్లితో చెప్పేడు.

సీతమ్మగారిలోనూ, అప్పారావుపంతులులోనూ కృతజ్ఞతాధిక్యం వారినోటివెంట ఒక్కమాటనుకూడా రానీయలేదు.

దివాకరానికి తనశక్తిమీదే అపనమ్మకంకలిగేటట్టుంది. అప్పుడప్పుడు అసందర్భంగా కలవరించే కలవరింపుతప్ప తెలివి రావడమే లేదు వసుంధరకి.

ఆవేళ ఉదయంనుండి కదలకుండా కూర్చున్నాడు డాక్టరు దివాకరం. ఎల్లాగో బలవంతపెట్టి అప్పారావు పంతులును భోజనానికి పంపేడు.

మళ్లీకలవరింత. "మణీ, మణీ, కుటుంబమో......... అసలు వ్యక్తిఉంటేకదూ,......కొనుక్కుంటే, అమ్ముకుంటే, పాపమూ......"...దివాకరానికి ఏమీ అర్థంకాలేదు. ఈ మణి ఎవరో తల్లిదండ్రిలకికూడా తెలీదు.

"మరేంభయంలేదు. నేనంతా ఆలోచించాను"అంటూ లేవబోయి వెనక్కు పడిపోయింది వసుంధర.

మరొక గంట పోయేక మళ్లీ—"అమ్మా, తమ్ముడికి మిఠాయి తెప్పించు" అంది బాగా తెలివితో అన్నట్టుగానే. కొంచెంసేపట్లోకే కలవరింత మరీ ఎక్కువయింది—రోదన స్వరంతో.

"మణీ, మణీ, నాకేడబ్బా వద్దు— నన్ని రాక్షసుడు మింగేస్తున్నాడు, మింగేస్తున్నాడు—"

దివాకరం అప్పటి కేదో మందుఇచ్చి మళ్లీ సాయం కాలం వస్తానని వెళ్లిపోయేడు.

* * *

"మీరుగాని వస్తే, కాఫీ, ఫలహారమూ ఇచ్చి, వచ్చినదారినే సాగనంపమన్నాను మా చెల్లితో- తెలుసునండీ" అంది నాగమణి అప్పుడే చెమటతుడుచుకుంటూ లోనికివచ్చిన దివాకరంతో.

"నాకు కావలసినదే అది. ఇక్కడ అట్టేసేపు కూర్చుందికి నాకు తీరుబాటులేదు." అంటూ పడక కుర్చీలో కూలబడ్డాడు దివాకరం.

అతని చేతిలోని రుమాలు అందుకొని, తానే తుడిచి, విసనకర్రతో విసరుతూ అడిగింది "ఏమిటో ఆ తొందర కదా?" అని.

"ఏమిటా? ఏమీలేదు. ఒక ప్రమాదమయిన కేసుంది. అందులో నీ సహాయం ఏమయినా ఉపయోగిస్తుందేమో నని."

"నాసహాయమా? ఏమి, ఎవరయినా కవికుమారుడు విరహజ్వరంతో బాధపడుతున్నాడేమిటి?"

"ఊఁహు. ఇది చాలా కరుణజనకమయినదిలే. పాపం, ఒక ఇరవై ఏళ్ల అమ్మాయి..."

"మరేం, మీరొట్టె విరిగి నేతిలో పడిందన్నమాట. అందుకేమరి ఇన్నాళ్లూ దర్శనాలు లేవు" అంది ఉల్లాసంగా మణి.

తీవ్రంగా మొగంపెట్టి, "చెప్పేది చివరంటా వినకుండానే నవ్వుతావు. అందికే నాకు అసహ్యం" అన్నాడు డాక్టరుసాహేబు.

అమాయికంగా 'అయ్యో' అంది నాగమణి.

"పాపం, ఆ అమ్మాయే ఆయింటికి ఆధారం. ఒక ముసలితండ్రి ఉన్నాడు, ఎందుకూ పనికిరాడు."

"ఆఁఆఁ, ఏమిటి, ఆ అమ్మాయిపేరేమి టన్నారు?"

"ఆ అమ్మాయి పేరేమిటో నాకు తెలీదు, కాని వాళ్లమ్మగారి పేరు సీతమ్మగారట. ఆ అమ్మాయి గర్ల్స్ స్కూల్లో సంగీతం చెప్పేదిట—"

మరి అనుమానం లేకపోయింది నాగమణికి.

"అయితే మా వసుంధరే. ఎలా ఉందేమిటి? మరేం ప్రమాదం లేదుకదా?"

"ఏమిటో చెప్పలేము. ఇదివరకు కొంత ధైర్యంగా ఉండేదిగాని, నిన్నటినుండీ మరీపాడుగా ఉంది, ఇవాళ ఉదయం 'మణీ, మణీ' అని కలవరించింది, నీగురించే కాబోలు"

"నిజమే. పదండి వేగం. ఆవేళ పాపం ఇక్కడినించి వెళ్లేవేళకే విపరీతమయిన జ్వరం. నన్నుకూడా దిగబెట్ట నిచ్చింది కాదు. యే వీథిలో ఉన్నారోకూడా తెలీదు. ఆ వెధవ జట్కావాణ్ణి వెతికించేను. వాడూ కనబడలేదు. పదండి. వేగం."

"ఉండు, ఒక్కనిమిషం—కళ్లు మండుతున్నాయి రాత్రిళ్లా నిద్రసరిగాలేదు."

'పాపం' అంది ఎంతో అభిమానంగా మణి తల పట్టుతూ.

*　　*　　*

దివాకరం ఇచ్చిన ఇంజక్షనుతో అంతచక్కగా తెలివి రావడం అందరికీ ఎంతో ఆశకలిగించింది. కానిఅతడికిమాత్రం లోలోపల అనుమానంగానే ఉంది.

"మణీ, వచ్చావా, వచ్చావా? నేనేమీ చెడిపోలేదు కదూ" అంది వసుంధర.

మణి మాట్లాడలేక, కన్నీళ్లను ఆపుకోలేక మొగం పక్కకు తిప్పుకుంది.

తరువాత మరొక్కక్షణం కళ్లు మూసుకొని, తెరిచి "అమ్మా తమ్ముడేడీ" అంది వసుంధర.

వెలవెలబోతూ దగ్గరకువచ్చి నిలబడ్డాడు రామం.

"రామం, ఇదుగో నమ్మా, మరో అక్కయ్య. నేను లేక పోయినా, ఈ అక్కయ్య నీకు రోజూ అన్నీ కొనిపెడుతుంది" అని మరి మాట్లాడలేకపోయింది.

అందరూ ఏడిస్తే, ఎందుకో తెలియకుండానే తానూ కళ్లలో నీళ్లునించుకున్నాడు రామం.

*　　*　　*

కుటుంబంలో ఒక మనిషి తగ్గిపోయేసరికి అంతకంటే తక్కువ బంధమూ, ఎక్కువ ఆర్థికసాధనసంపత్తీ గల ఇంకొక మనిషి వచ్చింది.

రామానికి తగని ముద్దు జరగటంవల్ల చదువు సరిగా అంటలేదు; కాని, అతడికి ఎన్నడూ కుటుంబాన్ని పోషించ వలసిన అగత్యం కలగలేదు. అతడు చేయవలసిన తప్పనసరిపని ఏమిటంటే, నెలరోజుల కొకమారు వెళ్లి అక్కయ్య మణి పెట్టిన మిఠాయి కడుపునిండా తినడమే.

వసుంధర పోయినతరవాత మణి అనుకుంది—"నా వృత్తి మంచిదో చెడ్డదో, నా కిప్పు డేసంకోచమూ లేదు. ఏమంటే మునపటిలా నాసుఖంకోసమే నేను పాటుపడలేదు. నన్ను అంటిపట్టుకొనిఉన్న అమాయికమయిన కుటుంబాన్ని పోషించడంకూడా ఇప్పుడు నాకర్తవ్యాల్లో ఒకటి. ఎవరికుటుంబాన్ని వాళ్లు పోషించుకోవడంలో ఏమి తప్పుంది?" అని.

నాగమణిలో ఏదయినా విచారం ఉంటే అది, తన చెల్లెలు రత్నాన్ని తన వృత్తిలో దిగకుండా కాపాడలేక పోవడమే.

అప్పారావుపంతులూ, సీతమ్మా ఎప్పు డెప్పుడని రోజులు లెక్క పెట్టుకుంటూనే కొన్నిసంవత్సరాలు, విచారం లేకుండా కాకపోయినా, డబ్బుకు సంబంధించిన వడిదుడుకులూ వేదనా లేకుండా బ్రతికేరు.

కొన్నాళ్లపాటు అప్పారావుపంతులుకి అభిమానంగా ఉండేది—ఆవిధంగా ఏమీ సంబంధం లేని, ఎవరో అమ్మాయి మీద ఆధారపడటం. కాని, క్రిమంగా అత డామెను ఎవరో అన్నట్లు కాకుండా, అత్యంత ఆత్మీయురాలుగా భావించే స్థితికి వచ్చేడు.

కాని సీతమ్మగారి గుండెల్లో తగిలిన గాయం ఇంకా బలమైనది. ఆమె మనస్సులో మణి అంటే ఏదో చెప్పలేని

అభిమానమూ, ఆమె నిర్వ్యాజంగా చేస్తున్న సహాయానికి కృతజ్ఞతాభావమూ రేకెత్తేది అతిఉజ్జ్వలంగా. కాని ఆమెలోప ల్లోపల వసుంధరనీడలు చెరిగిపోలేదు. జీవితంలోని అత్యంత మధురమయిన భాగమంతా తలకుమించినభారంతో తానుక్రుంగి పోతూకూడా తమకోసం, లేనిఉత్సాహంతో ఆజీవితాంతమూ ఆవేదనపడిన ఆకూతురును తలచుకోనిక్షణమే ఆమె శేష జీవి తంలో లేదనడం అతిశయోక్తి కాదు.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]